

УДК: 330.1:+65:339

О.Є. Денисов
кандидат економічних наук,
докторант
Університет економіки та права «КРОК»

Наукові підходи до дослідження концептів економічної безпеки галузі

У статті узагальнено базові наукові підходи до комплексного дослідження економічної безпеки галузі, трактування і аналізу економічної безпеки. Визначено передумови виникнення різних наукових напрямків, сфери й можливості їх практичного застосування. Запропоновано критерії правильного вибору методики. Для кожної із методик окреслені індикатори виміру рівня економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, галузь, суб'єкти економічної безпеки, наукові підходи.

О.Е. Денисов
кандидат экономических наук,
докторант
Университет экономики и права «КРОК»

Научные подходы к исследованию концептов экономической безопасности отрасли

В статье обобщены базовые научные подходы к комплексному исследованию экономической безопасности отрасли, трактовке и анализу экономической безопасности. Определены предпосылки возникновения различных научных направлений, сферы и возможности их практического применения. Предложены критерии правильного выбора методики, для каждой из методик определены индикаторы измерения уровня экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, отрасль, субъекты экономической безопасности, научные подходы.

O.Ye. Denysov
PhD in Economics,
Doctoral Candidate
“KROK” University

Scientific approaches to the study of the concepts of economic security industry

The article summarizes the methodical approaches to the interpretation and analysis of economic security, determines the preconditions for the emergence of various scientific branches, fields and possibilities of their practical application, proposes the criteria for the correct choice of methodology, indicators of measuring the level of economic security for each method are outlined.

Key words: economic security, industry, subjects of economic security, scientific approaches, concept.

Постановка проблеми

Концепція економічної безпеки (далі – ЕБ), її категорійний апарат й методологічна база дослідження за час існування безпекознавчого напрямку у економіці, трансформувалася із трактування ЕБ як стану захищеності від фізичних загроз, протиправних посягань, воєнних конфліктів, викрадення чи знищення матеріальних цінностей суб'єктів ЕБ – до її пояснення через динамічну комплексну модель. Яка, у свою чергу, охоплює всі напрямки функціонування суб'єктів ЕБ, внутрішні й зовнішні джерела формування загроз й більш широкий арсенал інструментів захисту від них. Комплексна природа ЕБ зумовила появу різних наукових підходів до вивчення механізмів її забезпечення. Вони і досі є дискусійними та потребують узгодження між собою, що і зумовило формулювання даної проблематики дослідження.

Систематизація та адаптація наукових підходів, серед яких: процесний, системний, інтеграційний, адміністративний, динамічний, кількісний, комплексний, нормативний, маркетинговий, поведінковий, відтворювальний, функціональний та ситуаційний – дозволить комплексно дослідити проблематику економічної безпеки галузі. Концептуальний аналіз існуючої наукової методології дає змогу запропонувати комплексне застосування базових наукових підходів до дослідження та формування економічної безпеки галузі як наукової категорії та розширення методичного апарату в розробці дієвого механізму забезпечення економічної безпеки галузі та підприємств що її формують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх публікацій з цієї проблематики свідчить про наявність значної кількості наукових праць із розбудови концептуальних засад функціонування систем економічної безпеки держави та підприємств, а також розробки наукових підходів й методологічних положень аналізу та оцінювання економічної безпеки, що досліджували у своїх працях: Алькема В. [14], Белокуров В. [1], Бендікова М. [2], Бінько І. [31], Власюк О. [26], Воронович Л. [27], Гейць М. [17], Захаров О. [8], Ілляшенко С. [9], Козаченко Г. [13], Колосов А. [27], Копитко М. [14], Корієнко А. [16], Клопов І. [10], Ковальов Д. [11], Корецький А. [15]. Лаптев С. [14], Олейніков Є. [33], Плетніков І. [12] Покропивний С. [19], Половнев К. [20], Сідак В. [14], Соколенко Т. [23], Сухоруков А. [24], Сухорукова Т. [11], Фоміна М. [29], Федосова О. [28], Харазішвілі Ю. [24]. Шамаєва Л. [30], Шликов В. [32], Шлемко В. [31] та інші.

Наукові підходи, такі як системний підхід, ресурсний підхід, конкурентний підхід, індикаторний (порогів) підхід, функціональний підхід, програмно-цільовий підхід та інші наукові підходи до вивчення категорії «економічної безпеки» на всіх її рівнях, досліджено у численних наукових працях. Так, концептуальні засади ресурсного підходу, що заснований на ефективності використання наявних та залучених матеріальних, фінансових, кадрових, інформаційних, енергетичних та інших видів ресурсів, як першооснови стабільного функціонування та розвитку, досліджено у працях Покропивного С. [19], Ілляшенка С. [9], Олейнікової Є. [33], Корієнка А. [16], Фоміної М. [29]. Ресурсно-функціональний підхід, що заснований на дослідженні економічної безпеки, за функціональними складовими передбачає розробку комплексу заходів із забезпечення економічної безпеки. Та з оцінюванням ефективності використання ресурсів за функціональними складовими економічної безпеки. Це було досліджено у працях Федосової О. [28], Клопова І. [10], Ковальова Д. [11], Плетнікова І. [12] Системний підхід, що розглядає економічну безпеку та її забезпечення як систему взаємопов'язаних

елементів, що взаємодіють і відповідно мають всі властивості системи, досліджено у працях Шликова В. [32], Бендікова М. [2], Сухорукової Т. [11], Колосова А., Воронович Л. [27], Власюка О. [26]. Індикаторний підхід щодо оцінки стану та рівня економічної безпеки на основі зіставлення значень показників індикаторів за складовими економічної безпеки розроблено у працях Сухорукова А. [24], Козаченко Г. [13], Шлемко В. [31], Бінько І. [31], Корецького А. [15]. Важливим є конкурентний підхід, відповідно до якого конкурентоздатність та наявність конкурентних переваг й здатність працювати у конкурентному середовищі є основою ключовою перевагою в забезпеченні економічної безпеки. Прихильниками конкурентного підходу є Соколенко Т. [23], Шамаєва Л. [30], Белокуров В. [1], Половнев К. [20]. Програмно-цільовий підхід, що розглядає економічну безпеку за окремими секторами: виробничим, фінансовим, логістичним, збутовим – розглянуто у працях Пірятінської І., Резнікова О., Ткаченко А. [18].

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість зробити висновок про те, що незважаючи на глибину та різноплановість проведених досліджень та сформованих наукових підходів, з погляду дослідження економічної безпеки галузі, жоден із даних підходів окремо не надає повного всебічного розуміння предмету дослідження. І тому, на нашу думку, доцільним є формування комплексу із систематизацією та адаптацією відповідних наукових підходів до дослідження економічної безпеки галузі в сучасних економічних умовах.

Невирішені раніше частини загальної проблем

Незважаючи на значну кількість публікації та досить глибокі та всеоб'ємні напрацювання у сфері безпекознавства на рівні держави та на рівні підприємства, мезорівень – рівень економічної безпеки галузі є фактично недослідженим. Відповідно з цим існує потреба у систематизації, адаптації та комплексному застосуванні різних наукових підходів до комплексного дослідження проблематики формування та забезпечення економічної безпеки галузі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є опрацювання концептуальних засад комплексного застосування базових наукових підходів до дослідження економічної безпеки галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Формування категорійного апарату економічної безпеки галузі, розвиток методичних засад її діагностики, застосування комплексу механізмів забезпечення економічної безпеки – потребує застосування широкого кола наукових підходів. Рисунок ілюструє напрямки, що набули найбільшого визнання у безпекознавстві.

Адміністративний підхід до аналізу економічної безпеки галузі регламентує функції, права, обов'язки, нормативні параметри, витрати та взаємозв'язки елементів системи економічної безпеки. Забезпечення безпеки здійснюється шляхом впровадження означених елементів у відповідні нормативно-правові документи різного рівня (закони, кодекси, галузеві нормативно-правові акти, положення, накази, розпорядження, стандарти, інструкції підприємств та їх об'єднань).

Динамічний підхід у дослідженні економічної безпеки галузі передбачає розгляд об'єкта забезпечення у його діалектичному розвитку, що допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки та взаємозалежності. З цією метою застосовується ретроспективний аналіз динаміки розвитку галузі, її зовнішнього й конкурентного середовища, присутності на міжнародному ринку. Також, проводиться бенчмаркінг підприємств-лідерів галузі за параметрами стану та рівнем економічної безпеки у діапазоні від 5 до 10-15 років. На основі аналітичних

Рис. Наукові підходи до дослідження та формування економічної безпеки галузі
 Джерело: сформовано автором на основі [3, 4, 5, 6, 7, 14, 17]

даних здійснюється моделювання різних параметрів економічної безпеки галузі. Застосування динамічного підходу тісно пов'язане з кількісним підходом.

Кількісний або математичний підхід застосовується в оцінці рівня економічної безпеки галузі у випадку можливості (наявності фактологічних даних про об'єкт дослідження) та за необхідності визначення стану та рівня економічної безпеки не лише на якісному, але й на кількісному рівні. Методологічною основою кількісного підходу є широкий спектр математичних, статистичних методів, інженерних розрахунків, економічного моделювання й інших економетричних методів та методик.

Інтеграційний підхід спрямовано на дослідження взаємозв'язків між окремими підсистемами та елементами різних систем в забезпеченні економічної безпеки галузі. Також, його скеровано на встановлення впливу стадії життєвого циклу галузі й ступеня вертикальної та горизонтальної інтеграції у забезпеченні економічної безпеки галузі. Інтеграційний підхід розглядає економічну безпеку на мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях; визначає зв'язки, взаємозалежності та структурні елементи системи економічної безпеки галузі, способи взаємодії між елементами системи, а також механізми управління нею.

Застосування відтворювального підходу спрямоване на вивчення впливу інновацій, модернізації виробництв, підвищення якості виробництва та рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках – на рівень економічної безпеки галузі. Оскільки функція відтворення невід'ємно пов'язана із функцією оптимізації процесу виробництва, економне використання матеріальних та енергетичних ресурсів, структуризація технології виробництва призводить до зменшення витрат та собівартості виробленої продукції. Елементами відтворювального підходу в забезпеченні економічної безпеки галузі є: моделювання майбутньої відтвореної виробничої бази та порівняння з існуючою на етапі планування процесу оновлення; встановлення міри економії часу, що затрачається протягом життєвого циклу виробництва у галузі; визначення еко-

номії трудових ресурсів; визначення та моделювання зв'язку між процесами відтворення виробничих потужностей, оновленням асортименту продукції та впровадженням інноваційних розробок в середньо- та довгостроковій перспективах.

З погляду розбудови та функціонування системи економічної безпеки галузі та механізму її забезпечення, відтворювальний підхід спрямований на моделювання системи економічної безпеки підприємств галузі та їх об'єднання. Окрім того, відтворювальний підхід скерований на планове відтворення й модернізацію виробничих потужностей та інноваційної продукції, і внаслідок чого – сприяє забезпеченню економічної безпеки галузі та її підприємств.

Комплексний підхід дає змогу розгорнуто дослідити механізм забезпечення економічної безпеки галузі крізь призму складових економічної безпеки (фінансових, техніко-технологічних, інноваційних, інвестиційних, кадрових, внутрішньо-економічних, інформаційних, зовнішньоекономічних). А також дозволяє визначити етапи формування системи економічної безпеки, її структуру, методи, інструменти, засоби, нормативно-правове, інформаційно-аналітичне, матеріально-технічне забезпечення економічної безпеки.

Нормативний підхід передбачає визначення та встановлення певних нормативів, що використовуються при аналізі та оцінці стану й рівня економічної безпеки галузі. Таким чином, нормативний підхід пов'язаний з комплексним підходом та застосовується в поєднанні з ним. Він передбачає опрацювання індикаторів економічної безпеки; застосування математичних методів визначення їх оптимального рівня, граничних (критичних) значень задля створення бази порівняння фактичного показника з нормативним чи оптимальним.

Складові економічної безпеки галузі складаються з показників за всіма аспектами функціонування галузі. Поза тим, детермінують певні нормативи для функціональних підсистем підприємств: виробництва, логістики, маркетингу, зовнішньоекономічної діяльності, систем якості. Таке пояснення зумовлене тим фактом, що економічна безпека підприємства, як підсистема системи більш вищого порядку, аналізує показники, що формуються у різних функціональних сферах (підсистемах) діяльності галузі. Доцільно встановлювати нормативи на всіх функціональних та цільових підсистемах та їх найбільш важливих елементах наступного характеру, зокрема: 1) показники якості й ресурсомісткості продукції, якості та енерговитратності процесу виробництва; 2) індикатори організаційно-технічного рівня виробництва, ефективного використання ресурсів, нормативи трудовитрат, зовнішні та внутрішні екологічні нормативи; 3) норми якості обліку та контролю, рентабельності, частки та обсягу зовнішнього та внутрішнього ринку.

Маркетинговий підхід у забезпеченні економічної безпеки заснований на взаємозв'язку економічної безпеки галузі з рівнем її конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Він базується на фундації та формуванні нової парадигми, відповідно до якої високий рівень конкурентоспроможності галузі та її продукції на внутрішньому, а особливо на зовнішньому ринках, сприяє зростанню рівня економічної безпеки галузі. За даним науковим підходом пріоритетами маркетингової стратегії в забезпеченні економічної безпеки галузі є:

- по-перше, підвищення якості продукту виробництва, приведення його у відповідність до потреб споживачів та попиту на внутрішньому й зовнішньому ринках;
- по-друге, економія ресурсів на виробництво продукції за рахунок вдосконалення споживчих характеристик, оптимізація процесу виробництва та застосованих технологій;

- по-третє, підвищення якості виробництва внаслідок впровадження сучасних систем контролю якості продукції, систем управління, інноваційних технологій виробництва;

- по-четверте, управління життєвим циклом продукції, стандартизація та сертифікація відповідно до міжнародних стандартів.

Процесний підхід до забезпечення економічної безпеки розглядає всі процеси управління економічною безпекою як загальну суму всіх взаємопов'язаних функцій управління, що безперервно взаємодіють між собою. Варто зазначити, що процесний підхід розглядає заходи із забезпечення економічної безпеки на рівні структури бізнес-процесів та одиниць-бізнес процесів. Реалізація основних та допоміжних бізнес-процесів вимагає від власників та виконавців процесу інформаційного, ресурсного, нормативно-правового забезпечення, а також результат на виході процесу.

Процесний підхід передбачає послідовне, логічне виконання всіх дій із забезпечення економічної безпеки як сукупності всіх бізнес-процесів, кожен з яких має вхідну інформацію у різній її формі. Отримані дані, що в результаті процесу обробляються, видозмінюються та мають вихідну інформацію, що є вхідною для бізнес-процесу наступного рівня обробки. Всі процеси за характером виконання є послідовними або паралельними. Таким чином, моделюються правильні бізнес-процеси із забезпечення економічної безпеки на всіх її рівнях.

Системний підхід формує системне розуміння економічної безпеки галузі, механізму її забезпечення як системи взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою, з метою забезпечення належного рівня економічної безпеки. Системний підхід передбачає формування концепції, стратегії забезпечення економічної безпеки. Таких принципів, на яких буде будуватися система, функцій її управління, елементи управління, організаційні структури, механізми забезпечення економічної безпеки та методи заходів й засобів її реалізації. Також, для забезпечення відповідного функціонування системного підходу чільне місце належить адекватним механізмам контролю та моніторингу за станом та рівнем економічної безпеки галузі як об'єднання підприємств.

Функціональний підхід розкриває функціональні особливості економічної безпеки, як підсистеми загальної системи, на різних рівнях її функціонування. Так, із застосуванням функціонального підходу можна дослідити ієрархію розвитку економічної безпеки за основними її рівнями. Економічна безпека формується та забезпечується через взаємодію певних функціональних складових (фінансової, інноваційної, виробничої, кадрової, інформаційної та інших), які відображають стан та рівень безпеки тієї чи іншої функціональної підсистеми: маркетингової, виробництва, планування, інноваційного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та інших. За даним підходом, забезпечення економічної безпеки полягає у максимально ефективній реалізації всіх необхідних управлінських функцій та ефективної взаємодії функціональних підрозділів із забезпечення економічної безпеки. Ще одним аспектом функціонального підходу є формування та ефективне застосування основних функцій управління системою економічної безпеки, як загальних функцій управління. Насамперед, це стосується мікрорівня окремих підприємств, на яких визначена та сформована структура управління – служба економічної безпеки, що забезпечує реалізацію відповідних функцій.

Поведінковий підхід у забезпеченні економічної безпеки галузі застосовується за формування механізму забезпечення економічної безпеки – а саме соціально-психологічних, адміністративних, ідеологічних методів. Дані методи

спрямовані на підвищення рівня економічної безпеки на її мікрорівні. Необхідно зауважити, що його концептуальною основою є розуміння та моделювання ситуацій та поведінки людини: працівника, суб'єкта економічної безпеки, контрагента в різних ситуаціях, пов'язаних із економічною безпекою та відповідною сферою їх функціональних обов'язків.

Ситуаційний або імовірнісний підхід заснований на застосуванні методів та засобів із забезпечення економічної безпеки, що мають як жорстко регламентований та уніфікований характер, так і креативні моделі та методи, залежно від ситуації що склалася, а також стратегічної та тактичної необхідності. Імовірнісний метод спрямований на врахування духовних, культурних, релігійних, національно-етнічних, регіональних аспектів у забезпеченні економічної безпеки галузі. Розвиток економічної безпеки як науки потребує створення інноваційних моделей та методів забезпечення економічної безпеки галузі.

Висновки

Розглянуто наукові підходи до вивчення ЕБ, які виникли через різну і багаторівневу природу самих суб'єктів ЕБ, різноманітність напрямків забезпечення ЕБ, а також через цілі та об'єкти захисту. Застосування зазначених наукових підходів дозволяє сформулювати наукову теоретико-методологічну основу в дослідженні загроз економічній безпеці на її мезорівні. Окрім того, дає змогу визначити складові економічної безпеки галузі та показники що її формують, адаптувати провідні сучасні методи та моделі з метою забезпечення економічної безпеки галузі та сформулювати методичні основи та дієвий механізм забезпечення економічної безпеки галузі. Вибір підходу повинен, перш за все, відповідати поставленим аналітичним завданням, забезпечуватися кадровими та фінансовими ресурсами, адекватно відображати економічну дійсність, найбільш точно ідентифікувати спектр ключових загроз суб'єктам ЕБ.

Література:

1. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru> – 20.01.2005.
2. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. А. Бендиктов // Консультант директора. – 2010. – № 2. – С. 7–13. 10.
3. Ватаманюк З. Вступ до економічної теорії / [З. Ватаманюк, О. Ватаманюк, С. Панчишин]. – Частина 1. – Львів: Новий Світ – 2000, 2005. – 352 с.
4. Герасимов В. Г. Экономическая система: генезис, структура, развитие науки / В. Г. Герасимов. – М. : Наука, 1991. – 304 с.
5. Гиг Дж. Ван. Прикладная общая теория систем / Гиг Дж. Ван; (пер. с англ.). – М. : Мир, 1981. – 733 с.
6. Економічна теорія: політична економія / [за заг. ред. С. І. Юрія]. – К. : Кондор, 2009. – 604 с.
7. Економічний словник-довідник / [за ред. С.В. Мочерного]. – К. : «Femina», 1995. – 88 с.
8. Захаров О. І. Концептуальні основи системи економічної безпеки / О. І. Захаров // [колективна монографія «Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері»]. – Черкаси: ПП Чабаненко, 2016. – С. 55-74
9. Ільяшенко, С. М. Складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки [Текст] / С. М. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
10. Клопов, І. О. Управління економічною безпекою промислового підприємства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www/URL: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/eso_2011_1/2011_1/043-52.pdf
11. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалёв, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 2004. – № 10. – С. 48–52.

12. Ковальов, Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства [Текст] / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 35–40. 20. Osberg, L. New estimates of the index of economic.

13. Козаченко Г. В. Экономическая безопасность: сущность и механизмы обеспечения : монографія / [Г. В. Козаченко, В. П. Пономарев, О. М. Ляшенко]. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

14. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств: монографія / [С. М. Лаптев, В. Г. Алькема, В. С. Сідак, М. І. Копитко]; за ред. Копитко М. І. – К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 508 с.

15. Корецький А. І. Пріоритети інноваційного розвитку економіки України: наукометричний аспект : [монографія] / А. І. Корецький. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 160 с.

16. Корієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва / А. В. Корієнко. – К., 2000. – 19 с.

17. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / за ред. В. М. Гейця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

18. Пірятінська, І. В. Систематизація підходів до оцінки економічної безпеки будівельних підприємств [Текст]: наук.-техн. зб. / І. В. Пірятінська // Комунальне господарство міст. — 2013. — № 106. — С. 266–271.

19. Покропивний, С. Ф. Економіка підприємства [Текст]: підручник / С. Ф. Покропивного. — К. : КНЕУ, 2001. — 526 с.

20. Половнев К. С. Механизм обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук. / К. С. Половнев. – Екатеринбург, 2002. – 34 с.

21. Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития) : дис... канд. экон. наук. : 08.00.01 / Елена Викторовна Раздина. – М., 1998. – 164 с.

22. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Гець, Е.М. Кужель, О. В. Лібанова та ін.] – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.

23. Соколенко Т. М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки : матеріали VII міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. [«Сучасна наука XXI століття»], (Київ, 19-21 травня 2011 р.). – [Електронний ресурс] / Т. М. Соколенко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kand-ped-nsokolenko-tm-ekonomichna-bezpeka-pidприємства-v-umovah-tranzitivnoyi-ekonomiki>.

24. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №3 (28). – С. 5-15.

25. Сухорукова Т. Индикаторы ресурсной безопасности предприятия / Т. Сухорукова // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 44-47.

26. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк // Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с. – Бібліогр. : С. 43-46.

27. Управління фінансово-економічною безпекою : [навч. посібник] / [О. А. Кириченко, П. Я. Пригунов, Л. В. Гнилицька та ін.]. – К. : Дорадо – Друк, 2010. – 480 с.

28. Федосова, О. В. Визначення рівня економічної безпеки будівельного підприємства на основі економетричних моделей [Текст] : зб. наук. пр. / О. В. Федосова, О. О. Молодід, С. А. Теренчук // Управління розвитком складних систем. — 2011. — № 5. — С. 117–119.

29. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : [монографія] / М. В. Фоміна. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.

30. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра. екон. наук / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.

31. Шлемко, В. Т. Економічна безпека України: сутність і на прямки забезпечення [Текст] : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько // Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 1997. – 143 с.

32. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб: Алтея, 1999. – 315 с.

33. Экономическая и национальная безопасность : [учебник] ; под ред. Е. А. Олейникова. – М. : «Экзамен», 2005. – 768 с.